

Inne artykuły nie nawiązują wprost do parlamentarnej czy naukowej działalności Jubilata, ale kierują się do niego jako długoletniego wykładowcy szkół wyższych. Jedna grupa dotyczy prawa konstytucyjnego — *Prawa człowieka a masowe środki przekazu* (Christian Broda), *Elementy plebiscytarne w konstytucjach Austrii, Szwajcarii i Republiki Federalnej Niemiec* (Heinz Fischer, który poświęcił też kilka kart mało znanej sprawie referendum w krajach RFN), *W sprawie wcielenia praw zasadniczych do brytyjskiego systemu prawnego* (Nevil Johnson analizuje przyczyny, dla których to się nie stało; jeśli do tego dojdzie, to w postaci przejęcia europejskiej karty praw człowieka), *Systemy partyjne a integracja politycznych ruchów protestacyjnych* (Gordon Smith porównuje z tego punktu widzenia systemy partyjne Wielkiej Brytanii i Republiki Federalnej); druga grupa odnosi się do stosunków międzynarodowych — *Polityka Stanów Zjednoczonych wobec Ameryki Łacińskiej* (Wolfgang Hirsch-Weber), *Stany Zjednoczone a Republika Federalna Niemiec* (Gerald R. Kleinfeld), *Stosunki między Francją a Niemiecką Republiką Demokratyczną* (Henri Menudier), *RFN a radziecka sfera wpływów* (Alois Mertes), *Karta z Helsinek jako proces europeizacji* (Martin Seater).

Trzech artykułów nie można zaliczyć do żadnej grupy. Hans Jochaim Hermann, sędzia Federalnego Trybunału Finansowego, poświęcił swoją pracę „opodatkowaniu strajkowania” (*Besteuertes Streiken*), dochodząc do wniosku, że zapomogi strajkowe nie powinny podlegać obowiązkowi podatkowemu, zaś w odmiennym orzeczeniu Trybunału widzi on naruszenie wolności zrzeszania się, gdyż owe zapomogi wypływają ze stosunku członkostwa; Kurt Koszyk, jedyny historyk w tym zespole, autor trzytomowej historii prasy niemieckiej (1966-1986), pisze o przywróceniu i ostatecznej likwidacji znanego zakładu prasowego Ullstein, rozpoczynając swe wywody od zdławienia prasy opozycyjnej w nazistowskiej Rzeszy; wreszcie wspomniany wyżej wybitny praktyk życia gospodarczego, dr Rolf Stödter jest autorem wysoce teoretycznego studium pt. *Państwo a Duch (Staat und Geist)*, poświęconego przeglądowi różnorodnych zapatrywań. Wachlarz problematyki książki jest bardzo rozległy. Zamiast szczegółowej analizy uwaga ogólna: z jednej strony prezentacja polskiego spojrzenia (Janicki), z drugiej pewne antykomunistyczne akcenty (Mertes).

Wzruszającym dodatkiem jest drobny fragment kwartetu smyczkowego kompozytora Michaela Gielen. Tylko jedna strona, tylko zakończenie pierwszej części! Jest to bardzo oryginalna postać hołdu.

Karol Marian Pospieszalski

WULF SCHÖNBOHM: *Die CDU wird moderne Volkspartei. Selbstverständnis, Mitglieder, Organisation und Apparat 1950-1980*. Klett — Gotta, Stuttgart 1985, 343 ss.

Praca W. Schönbohma jest dysertacją, która powstała na Wydziale Filozoficznym Uniwersytetu w Bonn pod naukowym kierownictwem prof. Karla Dietricha Brachera. Opublikowana została z inspiracji i przy poparciu Fundacji im. Konrada Adenauera.

Koncentrując się na wybranych aspektach struktury organizacyjnej, członkowskiej oraz aparatu partii Unii w latach 1950-1980, praca zwraca uwagę niezwykle starannym przygotowaniem metodycznym; mogłaby wręcz służyć jako akademicki wzorzec naukowego opracowania. Bliższy kontakt z książką skłania jednak do wniosku, że w parze z perfekcyjną formą nie zawsze idzie treść.

Autor postawił sobie ambitne zadanie prześledzenia organizacyjnej ewolucji partii od momentu, gdy na zjeździe w Goslar obwołano CDU partią federalną, do końca lat siedemdziesiątych; autor uznał, iż w tym czasie zakończony został proces podstawowych przeobrażeń strukturalnych partii Unii. Punkt ciężkości pracy przypada na lata 1969 - 1980, a więc na okres, w którym chadecja zachodnioniemiecka była partią opozycyjną.

Pierwsza część książki, obejmująca lata 1950 - 1969, stanowi jakby wprowadzenie do tematu. Uporządkowany chronologicznie wykład wprowadza w początkowy okres historii CDU, ukazując jednocześnie mechanizmy i uwarunkowania, które sprawiły, iż z partii kanclerskiej w latach pięćdziesiątych stała się ona politycznym instrumentem władzy w latach sześćdziesiątych. Z niezwykłą pedanterią przeanalizował autor formy organizacyjne, kompetencje poszczególnych organów, zagadnienia budżetowe partii, przede wszystkim zaś ewolucję struktury członkowskiej. Ogólnikami kwituje zaś zagadnienia związane z założeniami programowymi, pomijając milczeniem historyczno-polityczne uwarunkowania, kształtujące ideowy program chadecji.

Historię CDU lat pięćdziesiątych poznajemy jako historię wewnątrzpartyjnych dyskusji na temat kształtu, funkcji i charakteru partii. Nie ulega wątpliwości, iż dyskusje te zmierzały do takiego ukształtowania organizacji partyjnej, by miała ona decydujący wpływ na formowanie się politycznej woli narodu. W erze Adenauera, który chciał widzieć w niej instrument propagowania wytycznej przez rząd linii politycznej, pełniła ona funkcję służebną wobec władz politycznych. Nie do pomyślenia było dlań oddzielenie urzędu kanclerskiego od zarządu partii Unii. Styl sprawowania władzy przez Adenauera wycisnął niewątpliwie piętno na charakterze kierowania sprawami partii oraz frakcji parlamentarnej.

Po sukcesach lat pięćdziesiątych wyniki wyborów z 17 października 1961 r. spowodowały w szeregach Unii szok polityczny. Chadecja utraciła absolutną większość, uzyskując w porównaniu z 1957 r. 4,9% głosów mniej. Porażka ta stanowiła dla działaczy partyjnych pierwszy sygnał do refleksji na temat konieczności dokonania zasadniczych reform wewnątrzpartyjnych i wewnątrzfrakcyjnych. Lata sześćdziesiąte nie poprawiły sytuacji CDU. Próba ratowania własnego prestiżu przez utworzenie wielkiej koalicji nie przyniosła również pożądanego skutku.

Po utracie rządów w 1969 r. chadecja znalazła się w przysłowiowym ślepych zaułku. Mimo iż symptomy kryzysu w łonie partii chadeckiej były widoczne wcześniej, CDU zdawała się być całkowicie zaskoczona koniecznością ustąpienia ze sprawowania władzy. Co więcej, nie była przygotowana do zajęcia miejsca w ławach opozycji. W ciągu bowiem 20 lat sprawowania władzy chadecja utożsamiała się niejako z państwem przez obsadzanie stanowisk w aparacie i instytucjach państwowych. Te zaś służyły jako rezerwuariat środków wykorzystywanych do walki wyborczej oraz propagandy partyjnej. Pozbawiona tego zaplecza, jak również rozbudowanego własnego aparatu partyjnego, stanęła chadecja u progu lat siedemdziesiątych przed koniecznością strukturalnych przeobrażeń.

Kierownicze gremia partyjne, które na początku lat siedemdziesiątych stały jeszcze przed alternatywą: przeprowadzenie prowizorycznych zmian lub gruntowne reformy, po porażce w 1972 r. miały jedną tylko drogę: dokonania analizy wyborów i wyciągnięcia z nich wniosków. Rozpoczęta na wszystkich szczeblach dyskusja zaowocowała sformułowaniem katalogu postulatów, które m.in. nakazywały wzmoczenie kontroli partyjnej, aktywizację „dołów” partyjnych oraz prowadzenie stałej walki wyborczej.

Partia stanęła również przed koniecznością wyboru określonego miejsca w zmiennej sytuacji politycznej kraju oraz stosunków międzynarodowych. Tych aspektów

zagadnienia autor jakby nie zauważa. A przecież w obliczu zmiany sympatii politycznych wyborców dla CDU zaistniała przede wszystkim potrzeba wypracowania nowych teoretycznych podstaw oraz wiodących idei, w których niektórzy ideolodzy partii dostrzegali warunek odrodzenia i siły. W związku z tym starano się pozyskać intelektualistów, aby we współpracy z nimi stworzyć program na miarę nowych czasów. Autor marginalnie potraktował kwestię programów, których w latach siedemdziesiątych stworzyła chadecja więcej aniżeli w całej dotychczasowej swej działalności. W książce zabrakło miejsca na ważną dla tego etapu działalności chadecji dyskusję wokół przymiotnika *christlich* w nazwie i programie partii. Zagadnienie to wiązało się w istotny sposób ze strukturą wyborczą. W sytuacji bowiem, gdy chadecja przestała być partią rządzącą, ugrupowania katolickie doszły do wniosku, iż chrześcijańskie i ogólnohumanistyczne ideały mogą być realizowane również poza CDU. Stąd ponawiany dialog Kościoła z SPD/FDP. Pozostało nie rozwiązane zagadnienie, w jaki sposób pojmowała partia wierność chrześcijańskim ideałom, co rozumiała pod pojęciem „partia chrześcijańska”.

Skoro nie zdała egzaminu strategia obliczona na szybką zmianę i odzyskanie władzy, przystąpiono do metodycznie opracowanego programu reform, którego realizacja trwała niemal 10 lat. Reorganizację struktur partyjnych omówił autor w dwóch fazach; w okresie, gdy na czele CDU stał Kurt Kiesinger jako przewodniczący i Bruno Heck jako sekretarz generalny oraz w czasach sprawowania władzy w partii Unii przez Rainera Barzela oraz Konrada Kraskego.

Z tonu wywodów Schönbohma można wnioskować, iż czas przebywania w szeregach opozycji wyszedł partii na dobre; wzmocnił jej system organizacyjny, uaktywnił lokalne struktury. Modernizacja chadecji doprowadziła w znacznym stopniu do wewnątrzpolitycznej integracji i zadokumentowania siły na zewnątrz. Z opinii autora wynika, iż pod koniec lat siedemdziesiątych CDU zasługiwała w pełni na miano „partii ludowej”, reprezentującej wszystkie warstwy społeczne RFN.

Tekst prezentowanej książki przeplatany jest licznymi tabelami i wykresami, potraktowanymi jednak dość jednostronnie. Ilustrują one wszechstronnie ewolucję struktury wyborców CDU z uwzględnieniem ich wieku, płci, zawodu itp. Żałować należy jednak, że w tego typu opracowaniu zabrakło miejsca na zestawienie imiennych władz federalnych i krajowych partii.

Niezależnie od stwierdzonych dysproporcji w potraktowaniu tematu oraz pominięcia przez autora wskazanych powyżej zagadnień, książka Schönbohma wzbogaca wiedzę o zachodnioniemieckiej chadecji o ważne dla zrozumienia jej historii elementy.

Anna Wolff-Powęska

W. OTTO LAMPE: *Die völkerrechtliche Situation des Kieler Kanals gestern und heute*. Nomos Verlagsgesellschaft, Baden-Baden 1985, 171 ss.

Kanał Kiloński od wielu lat przyciąga uwagę doktryny prawa międzynarodowego z kilku względów. Dyskusja dotyczy bowiem nie tylko międzynarodowoprawnego reżimu kanału, lecz także takich spraw, jak obowiązywanie traktatu wersalskiego, możliwość modyfikacji lub jednostronnego uwolnienia się od zobowiązań międzynarodowych czy też wpływ wojny na umowy międzynarodowe.

Konstrukcja książki Lampego jest bardzo przejrzysta; obejmuje ona wszystkie etapy rozwoju historycznego statusu prawnego kanału. Warto je krótko przypomnieć. Kanał Kiloński został zbudowany w latach 1887 - 1895, rozbudowany w 1914 r.